

ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА РАЙОНІВ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Павлова І. О.

к. е. н., старший викладач кафедри туристичного бізнесу та
рекреації

Павлов О.І.

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки промисловості
Одеський національний технологічний університет

*Доповідь на X міжнародній науково практичній конференції «Економічні та
соціальні аспекти розвитку України», що відбулася 19 жовтня 2022 року в
Одеському національному технологічному університеті*

Вступ

Постановка проблеми. Розпочатий у 2015 році процес децентралізації публічної влади та управління на засадах самоврядної моделі з передачею значних повноважень й ресурсів на місця призвів до формування 1469 ОТГ та утворення 136 нових районів замість 490, що існували до липня 2020 року. Ці організаційно-адміністративні заходи створили передумови для формування в межах новоутворених сільсько-міських агломераційних утворень середовища інклюзивності.

Проте цей процес був перерваний російською війною проти України. Тому питання повоєнного відновлення України на засадах інклюзивності набуло наукової актуальності, політичного та практичного значення.

Здійснений аналіз наукових публікацій свідчить про те, що проблеми відновлення ОТГ та районів у повоєнний період на засадах інклюзивності поки що не стали предметом спеціального вивчення економістів. Саме це й зумовило вибір теми даного дослідження.

Метою дослідження є виявлення, на основі аналізу сучасного стану ОТГ та районів південних областей України, проблем їх повоєнного відновлення на інклюзивних засадах. Для її реалізації сформульовано завдання *щодо визначення ступеня мілітарності суспільного життя цих соціально-просторових утворень, з'ясування сутності проблем їх повоєнного відновлення та окреслення напрямів та шляхів розв'язання найбільш невідкладних з них.*

Результати дослідження

Соціально-просторову інклюзивність (від англ. inclusiveness – включеність) можна визначити як поточний стан

та ступінь включеності людських спільнот, що мешкають в межах ОТГ та районів, в систему суспільного відтворення та відносин власності, їх залученості до політичних, економічних, соціальних, духовних змін з метою задоволення інтересів і потреб усіх без винятку жителів цих сільсько-міських агломераційних утворень.

З наукових позицій розвиток ОТГ та районів на засадах інклюзивності слід розуміти як тенденцію, а не як кінцевий результат.

При аналізі сутності феномену інклюзивності враховується характер протидії таких парних дихотомій як «відчуженість – залученість», «ексклюзивність – інклюзивність», «сегрегація – інтеграція».

З подоланням суперечностей **на рівні першої парної дихотомії досягається ефект залученості**, що характеризується формуванням спільного середовища життєдіяльності мешканців громад та районів в межах цих адміністративно- територіальних одиниць, включаючи такі їх компоненти як поселення, населення, інфраструктуру, господарські комплекси, земельні та інші природні та неприродні ресурси.

Наступний крок на цьому шляху, що пов'язаний з функціонуванням і розвитком ОТГ та районів в межах сільсько-міського континуального простору, передбачає їх включеність у розв'язання спільних проблем на шляху до формування інклюзивного середовища.

Вслід за настанням включеності у вигляді гармонійності та збалансованості відносин між внутрішніми компонентами ОТГ та районів **відбувається їх інтеграція,** яка характеризується конвергенцією, або злиттям цих сільсько-міських агломерацій у економічному, соціальному, політико-управлінському та соціокультурному вимірі.

ОТГ регіону

В таблиці 1 представлено загальну характеристику ОТГ південних областей України.

Таблиця 1

**Кількісна характеристика ОТГ Південного регіону України
станом на 14. 10. 2022 року**

Область	ОТГ				З населенням, тис. осіб		
	Всього	Міських	Селищних	Сільських	> 10	< 10	< 5
Миколаївська	52	9 (17%)	14 (27%)	29 (56%)	22 (42%)	23 (44%)	7 (14%)
Одеська	91	19 (21%)	26 (28%)	46 (51%)	50 (55%)	27 (30%)	14 (15%)
Херсонська	49	9 (18%)	17 (35%)	23 (47%)	25 (51%)	14 (28%)	10 (21%)

<i>Загалом за регіонам</i>	192	37 (19%)	57 (30%)	98 (51%)	97 (50%)	64 (33%)	31 (17%)
----------------------------	-----	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

*З огляду на склад населення, ресурси, види господарської діяльності, домінування процесів урбанізації, або руралізації, більшість ОТГ регіону (81%) за спрямованістю свого розвитку можуть бути віднесені до **руральних-урбанних агломерацій**, а меншість (19%) – до **урбанно-руральних**.*

Стан ОТГ та районів Південного регіону, під час російської війни проти України подано в таблиці 2.

Таблиця 2

ОТГ України, що розташовані в зонах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, в оточенні, станом на 20. 09. 2022 року

Область	ОТГ		
	Всього	З них розташовані в районах проведення бойових дій, або перебувають в тимчасовій окупації, оточенні	Відсоток від їх загальної кількості
Дніпропетровська	86	10	11,6
Донецька	66	66	100
Запорізька	67	56	83,5
Луганська	37	37	100
Миколаївська	52	26	50
Сумська	51	22	43.1
Харківська	56	56	100
Херсонська	49	49	100

Чернігівська	57	5	8,8
<i>Загалом за областями</i>	<i>514</i>	<i>327</i>	<i>63,6</i>

Як свідчать дані таблиці 2, безпосередньо в мілітарній зоні, крім двох південних областей (Миколаївська, Херсонська), також перебувають окремі території інших областей, які були тимчасово окуповані ще під час гібридної війни (Донецька, Луганська), або ж такі, що суміжні з ними (Дніпропетровська, Запорізька) чи перебувають на кордоні (Сумська, Харківська, Чернігівська) з ворожою державою.

Враховуючи масштаб мілітарних зон можна зробити **висновок щодо різного ступеня гостроти проблеми відновлення тих чи інших ОТГ та районів на інклюзивних засадах**. Проте незалежно від цього, руйнівні наслідки воєнних дій на території цих соціально-просторових утворень потребують **більшої включеності зацікавлених сторін** у діяльність щодо повернення до повноцінної функціональності уражених війною громад та районів.

Райони регіону

Після прийняття 17 липня 2020 року Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» було **утворено 16 нових адміністративно-територіальних**

одиниць районного рівня замість 63 існуючих до цього (табл. 3).

Таблиця 3

**Кількісна характеристика районів Південного регіону України
станом на 14. 10. 2022 року**

Область та райони	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів	Площа ОТГ, кв. км	Чисельність населення ОТГ
Миколаївська	52	911	24341,5	1099862
Баштанський	12	279	6706,4	138523
Вознесенський	13	253	6152,7	180479
Миколаївський	19	238	7689,9	651193
Первомайський	8	141	3792,5	149667
Одеська	91	1173	32147,8	2377191
Березівський	16	226	5546,1	107408
Білгород-Дністровський	16	134	4367,7	199860
Болградський	10	99	4489,8	147973
Ізмаїльський	6	51	3237,4	209249
Одеський	22	155	3878,1	1382513
Подільський	12	299	7056,5	226841
Роздільнянський	9	209	3572,2	103347
Херсонська	49	698	27360,3	1027913
Бериславський	11	151	4747,1	97365
Генічеський	4	165	7120,5	121283
Каховський	15	162	6395,8	222266
Скадовський	9	114	5255,0	125896
Херсонський	10	106	3841,9	461103
<i>Загалом за районами регіону</i>	<i>192</i>	<i>2782</i>	<i>83849,6</i>	<i>4504966</i>

Зменшення районів призвело до їх укрупнення: середня чисельність їх населення складає понад 156 тис. осіб в Миколаївській, майже 166 тис. – в Одеській та близько 142 тис. осіб в Херсонській областях.

. Серед адміністративних центрів районів – **дев'ять є містами обласного значення, сім – районного, чотири з яких отримали статус міст у другій половині ХХ століття.**

За критеріями урбанної, або руральної спрямованості розвитку Миколаївський (частка у складі населення області – 59%), Одеський (58%) та Херсонський (45%) райони слід ідентифікувати **як мегаполісні агломерації**, Вознесенський, Первомайський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Подільський, Каховський – як **урбанно-руральні агломерації**, а решту інших – як **руральні-урбанні**.

Дві області з трьох областей Південного регіону, як і решта деяких інших зазнали **значних втрат** населення та захисників батьківщини, різного ступеня руйнації їх підприємств, інфраструктури, житлового фонду. В результаті військових дій на території сіл були знищені фермерські господарства, невеликі підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, виведені на роки із господарського обороту сільськогосподарські землі. Чимала

частина працездатного населення ОТГ та районів вимушена була вдатися до внутрішньої та зовнішньої міграції.

На наш погляд, до найбільш гострих проблем повоєнного відновлення ОТГ та районів, що потребують невідкладного розв'язання, слід віднести:

- забезпечення місць проживання, праці та навчання населення;*
- забезпечення осіб, будинки та квартири яких постраждали внаслідок ворожих бомбардувань, належними житловими умовами;*
- відбудова та відновлення об'єктів виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури;*
- забезпечення робочими місцями в першу чергу активного працездатного населення;*
- відновлення довоєнного економічного потенціалу;*
- пошук та впровадження інвестицій у нові види господарської діяльності з урахуванням наявності місцевих ресурсів;*
- надання допомоги інвалідам війни та іншим соціально незахищеним прошаркам населення.*

Тобто ситуація, що склалася в більшості ОТГ та районів регіону, потребує саме включеності у прямому та переносному

значенні цього слова усіх прошарків населення, суб'єктів господарювання, самоврядних та державних установ, неурядових організацій, представників бізнесу та влади дружніх нам країн до налагодження мирного та щасливого життя українського народу.

Розуміючи це, Кабінет Міністрів України на своєму засіданні *14 жовтня 2022 року затвердив Порядок розроблення програм комплексного відновлення територій та виділив Київській та Сумській областям понад 357 млн грн для відновлення пошкоджених об'єктів. **Водночас наголошувалося на тому, що, за незалежними даними звіту Світового банку, Єврокомісії та Уряду, Україні необхідно 349 млрд доларів для відбудови та відновлення.***

За результатами моніторингу, проведеного співробітниками Одеської обласної військової адміністрації чотири ОТГ Болградського (Василівська, Городненська, Криничненська, Кубейська сільські), дві – Білгород-Дністровського (Мологівська, Петропавлівська сільські) та по одній – Роздільнянського (Лиманська селищна) та Одеського (Ясківська сільська) районів визнані неефективними в умовах воєнного стану. Мова йде про те, що ці громади, не перебуваючи в мілітарній зоні виявилися

фінансово неспроможними, тобто нездатними забезпечити власну стійку матеріальну основу, яка включає в себе податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), земельний та єдиний податки, заробітну плату.

Стан звільнених від російської окупації 75 населених пунктів Херсонської області свідчить про зруйнованість багатьох будинків, шкіл, лікарень, дитсадків, ліній електропередач, трансформаторних підстанцій, газогонів, водогонів, котелень. Кількість населення в них, у порівнянні з початком війни скоротилася з 19 тис. до 7 тис. осіб.

Отже частка звільнених на даний час поселень Херсонщини складає 10,7 % від загальної кількості населених пунктів області, а їх населення – 0,7 % її людського потенціалу.

В цьому сенсі корисним є досвід інших країн щодо практики соціальної реконструкції, узагальнений західними дослідниками А. Родрігесом-Позеном і Ф. Барталуччі, які вказують на десять уроків для України:
оцінка місцевих умов; забезпечення участі місцевих і регіональних зацікавлених сторін; наявність приватних інтересів; оцінка складності та широти стратегій; створення систем моніторингу; інвестиції в розвиток

потенціалу; запобігання нульовій конкуренції на місцевому рівні; проектування механізмів координації; перевизначення клубів регіонального розвитку; збереження стратегічного фокусу.

Одним з актуальних аспектів проблеми повоєнного відновлення України є джерела її витратної складової, адже за оцінками співробітників американського Інституту Кеннана вартість вторгнення Росії в Україну перевищить 1 трильйон доларів, якщо, як очікує більшість експертів, бойові дії триватимуть до кінця цього року.

Наразі Україна вже заручилася безпрецедентним зобов'язанням ЄС, Сполучених Штатів і країн G7, а також міжнародних фінансових установ щодо надання значної фінансової підтримки для сприяння швидкому економічному відновленню. Очікується, що деякі кошти будуть перенаправлені з конфіскованих російських активів, хоча існують значні юридичні перешкоди для такої стратегії.

Якщо співставити діапазон цифр щодо вартості ворожого вторгнення в 1 трлн доларів і 349 млрд доларів – для відбудови та відновлення України з доходною частиною її державного бюджету на 2022 рік в 1 трлн 329,9 млрд грн, стає зрозумілим обмежений характер власних

можливостей нашої країни щодо подолання наслідків війни на рівні громад та районів. В такій ситуації необхідна згуртованість усього суспільства та включеність в цей процес усіх зацікавлених сторін.

Висновки

В межах мілітарних зон областей Південного регіону сталися руйнівні дії, виник комплекс суспільних проблем, які потребують свого розв'язання після деокупації цих територій.

В умовах повоєнного відновлення ОТГ та районів нового виразу набуло і саме явище інклюзивності, її сутність та зміст збагатилися новим розумінням включеності не тільки як ендогенного, а й як екзогенного феномену за рахунок залученості до процесу формування інклюзивного середовища й сторонніх зацікавлених учасників.

Крім того, за результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо шляхів відшкодування збитків на відновлення, а в деяких місцях відбудову зруйнованих громад та районів за рахунок коштів країни-агресора.

Пропоную включити до рекомендаційних рішень нашої конференції два наступних пункти.

Перший – кафедрам та навчально-науковим інститутам університету звернутися до ОТГ Миколаївської області з пропозицією щодо встановлення співробітництва з метою надання цим громадам консультаційної допомоги у їх повоєнному відновленні.

Другий – направити через мережу Інтернет та Одеську обласну військову адміністрацію звернення до впливових міжнародних організацій щодо обговорення проблеми, пов'язаної з повною ліквідацією ядерної зброї та територіях країн її базування. Україна має усі підстави для домагання такого рішення як країна, що першою у світі зробила такий важливий крок ще за протоколом Будапештського меморандуму 1994 року. Проте замість гарантій власної безпеки у відповідь отримала через 28 років воєнний напад на свою суверенну територію з боку одного з підписантів вказаного Меморандуму.

Дякую за увагу!